

JUHÁSZ KRISZTINA*

KELET-KÖZÉP-EURÓPA ORSZÁGAINAK VERSENYKÉPESSÉGE

COMPETITIVENESS IN CENTRAL AND EASTERN EUROPA

ABSTRACT

The paper analyses the competitiveness of the Central and Eastern European countries. The main goal of these analyses is to show the differences in the competitiveness of the countries in this region. In the first part of the paper we can read some interpretations of the competitiveness in several dimensions. The main question is: what does it mean and how can we measure the competitiveness of a country. The second part is about the meaning of Global Competitiveness Index, published in the Global Competitiveness Report by the World Economic Forum. The third part talks about the competitiveness of Central and Eastern European countries. The main consequences of these analyses are: 1. Although the countries of the regions have reached the efficiency-driven stage of the development, there are still serious problems with the basic requirements, mainly with the institutions (just like burden of government regulation, transparency of government policymaking) and in some countries (just like Romania) with the infrastructure. 2. Some parts of the goods market and of the labor market efficiency (just like extent and effect of taxation) also belong to the most problematic factors in the regions. 3. The advantages of the countries in the regions are very heterogenic: mainly the education and in some countries in transition from the efficiency driven to the innovation drives stage the innovation capacity can be the basis of the next stage of the development.

Bevezetés

Kelet-Közép-Európa országai a rendszerváltást követő években eltérő időpontban és eltérő mértékben, de valamennyien előbb-utóbb megnyitották piacukat a külföldi vállalatok előtt. A térség országaiban a külföldről érkező működőtőke-befektetések a gazdasági-társadalmi átalakulásban kiemelkedően fontos szerepet játszottak. A térség világgazdasági integrációjával összefüggésben hazánkban is kiemelt kutatási területté vált a versenyképesség kérdésköre.¹ Jelen tanulmány fő célja annak bemutatása, hogy ebben a koránt sem egységes régióban az országok versenyképessége milyen különbségeket mutat. A versenyképességet, mint komplex, területi dimenzióban értelmezett jelenséget a cikk a World Economic Forum Versenyképességi mutatója (GCI) alapján elemzi. Kitér az egyes országok versenyképességének az elmúlt évtizedben bekövetkezett változására. A versenyképességi mutató összetevőinek részletesebb elemzése lehetőséget kínál annak feltérképezésére, hogy az egyes országok milyen versenyelőnyrel rendelkeznek, illetve mely területeken rajzolódik ki jelentősebb versenyhátrányuk. Jelen cikk egy olyan átfogó kutatás részét képezi, melynek célja Kelet-Közép-Európa országainak, mint befektetési célterületnek az elemzése. A kérdéskör kutatása több vonatkozásban is aktuális, többek között hasznos lehet az egyre nagyobb számban külföldön terjeszkedő magyar vállalatok számára is. (Ezt a jelenséget figyelembe véve iktatta be az Edutus Főiskola képzési programjába a Vállalalkozási stratégiák Kelet-Közép-Európában c. tárgyat, melynek tananyag-fejlesztéshez hozzájárul jelen kutatás is.)

* Dr. Juhász Krisztina PhD, főiskolai tanár, Edutus Főiskola, Nemzetközi Gazdálkodás Tanszék.

1. A versenyképesség definíciója – makroszinten

Ahogy azt Czakó kifejti,² a versenyképesség nemzetgazdasági szintű értelmezésének problematikájával a közgazdaságtanban elsőként az 1984ben, a Brooking Institute által megjelentetett „*Can America Compete?*” c. tanulmány foglalkozik. Az azóta eltelt évtizedekben az országok közötti külgazdasági kapcsolatok (kereskedelem, tőkebefektetések) intenzitásának növekedése előtérbe helyezte a versenyképesség elemzésének kérdéskörét. Úgyis fogalmazhatunk, hogy a téma kutatása „divattá” vált. De mit is jelent, hogyan definiálható és milyen dimenziók mentén mérhető a versenyképesség?

A versenyképesség egy rendkívül összetett, ennek megfelelően nehezen definiálható fogalom, melynek konkrét tartalma a megközelítés (pl. vállalati/regionális/országos értelmezésben gondolkodunk róla?) jellegétől függően változik. Általánosságban elmondható, hogy a versenyképesség leginkább a piaci versengésre való hajlamot, illetve a piaci versenyben való tartós helytállásra, pozíciószerezésre való képességet jelent.³ Jelen cikkben a továbbiakban a versenyképességet elsődlegesen országos szinten értelmezve fogom vizsgálni. Először röviden kitérek arra, hogy miként értelmezhető nemzetgazdasági szinten a versenyképesség.

Ahogy azt Lengyel Imre megfogalmazza,⁴ a nemzetközi közgazdaságtani kutatásokban az országok versenyképesség definiálásával kapcsolatban két eltérő nézőpont fogalmazódik meg. Az egyik irányzat szerint, melynek képviselői közé tartozik Krugmann és Porter is, a versenyképesség nemzetgazdasági szinten nem értelmezhető. Véleményük szerint országok szintjén a versenyképesség helyett a termelékenységéről, termelékenységi szintről és annak növekedéséről érdemes beszélnünk. Porter, akinek a nemzetközi versenyképesség-kutatásokban meghatározó szerepe van, úgy ítéli meg, hogy egy ország akkor lehet sikeres, ha a mikro- és mezoszintű gazdasági szereplők (cégek, értékláncok, együttműködő rendszerek) versenyképességét képes javítani és magas szinten tartani.⁵ Ebben az értelmezésben tehát egy ország versenyképessége szorosan összefügg a fejlődést segítő gazdaságpolitikával, és a lokális tényezők szerepe kiemelkedően fontossá válik: „Paradox módon, a globális gazdaságban gyakran erősen *lokálisak* a tartós vállalati versenyelőnyök, amelyek a magasan specializált szakértelem és tudás, az intézmények, a versenytársak és az igényes vásárlók földrajzi koncentrációjából származnak... A földrajzi, kulturális és intézményi feltételek (térbeli) sűrűsödése elősegíti ... *a termelékenységi szint és növelése* szempontjából előnyöket nyújtó lehetőségeket, amelyek a távolság miatt csak helyben használhatók ki.”⁶

A másik irányzat ezzel szemben a makrogazdasági versenyképességet értelmezhető, mérhető jelenségnek tartja és azt alapvetően kétféle csoportba sorolható módon definiálja. Az egyik az ún. „Ex post” versenyképesség, mely a gazdaság múltbeli mérhető teljesítménye alapján közelíti meg a versenyképességet. Ez tulajdonképpen a regionális versenyképesség tradicionális megközelítése, mely a versenyképességet, a GDP növekedési üteme, az egy lakosra jutó GDP, a külkereskedelmi egyensúly, az exportpiaci részesedés, a relatív költségszint, árfolyam alapján méri. Ezzel szemben a versenyképesség „Ex ante” megközelítésben a globális versenyben való helytállásra, az üzleti környezet (Tudásbázis, kvalifikált munkaerő, agglomerációs hozadék, infrastruktúra minősége) elemeire helyezi a hangsúlyt, vagyis sokkal inkább az okokat mintsem az okozatokat elemzi.⁷

Az OECD és az EU egységes (makro- és mikroszintű megközelítést is magában foglaló) definíciója szerint a versenyképesség: a vállalatok, iparágak, régiók, nemzetek és nemzetek feletti régiók képessége relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint tartós létrehozására, miközben a nemzetközi (globális) versenynek ki vannak téve.⁸

A továbbiakban arra a kérdésre keresem a választ, hogy Kelet-Közép-Európa országai, melyek egyre nagyobb mértékben vesznek részt a globális versenyben, vajon nemzetközi-

leg milyen versenyképességgel rendelkeznek a világ országai között, javul vagy romlik a térség versenyképessége nemzetközi összehasonlításban, és ebből kiindulva feltérképezem az egyes országok/országcsoportok legfontosabb versenyelőnyeit, illetve hátrányait.

2. A versenyképesség mérése – a Global Competitiveness Report alapján

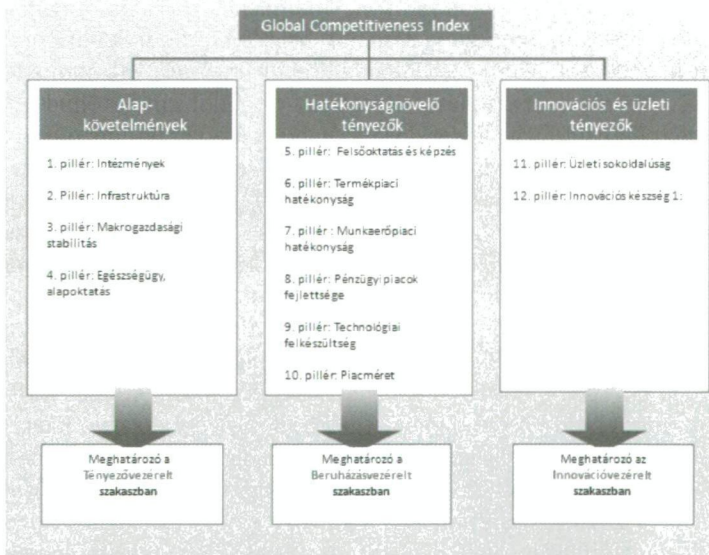
Az országok versenyképességének mérését a továbbiakban a World Economic Forum (WEF) által kiadott Versenyképességi Jelentés (Global Competitiveness Report) alapján szeretném bemutatni. A kiadvány módszertanában ugyan történtek változások az elmúlt években (lásd később), de a célkitűzés változatlan: egységes szempontok alapján, lehetőleg minél komplexebben, a versenyképességet több dimenzió mentén mérve rangsorolni, lehetőség szerint minél többet a világ országai közül. (A kiadványban szereplő országok száma folyamatosan nő, 2012-ben 144 országot tartalmazott.) A WEF a versenyképességet úgy értelmezi, mint „Intézmények, politikák és tényezők összessége, melyek meghatározzák egy ország termelékenységének szintjét.” (Ebből a definícióból is kiolvasható a versenyképesség Porter-féle értelmezése.)

A Global Competitiveness Report 2005-ig a versenyképességet két dimenzió mentén értékelte: a Növekedési versenyképességi mutató (GCI) a makrogazdasági összetevőkön túl tartalmazott olyan pilléreket is, melyek a jövőbeli növekedés lehetőségeit igyekeztek számszerűsíteni. Az üzleti dimenzió mentén megalkotott mutató (Business Competitiveness Index, BCI) ezzel szemben a vállalat specifikus tényezőket (termelékenység, hatékonyság) számszerűsítette. 2004-ben a Növekedési versenyképességi mutató helyére a Globális versenyképességi index (GCI) került, majd 2009-től a két index összevonását követően egy összetett mutatóval méri a versenyképességet (GCI).

A GCI tehát egy olyan összetett mutató, mely az országok versenyképességét komplexen, 12 pillér alapján méri. (1. ábra) E pillérek mindegyikéhez több mutató tartozik, összesen tehát több mint 110 mutató felhasználásával számszerűsíti az országok versenyképességét.

1. ábra. A Globális versenyképességi index összetevői

Diagram 1. The Global Competitiveness Index

Forrás: The Global Competitiveness Report 2012

1. táblázat. Vállalati és kormányzati jellemzők az egyes fejlettségi szakaszokban
 Chart 1. Corporate and government performance in the different stages of the development

	Tényezővezérelt szakasz	Beruházásvezérelt szakasz	Innovációvezérelt szakasz
Országok, régiók	Alacsony jövedelmű	Közepes jövedelmű	Magas jövedelmű
Vállalati versenyelőny export forrása	Általános termelési tényezők	<i>Hatékonyágának javulása</i>	4 determináns és kapcsolatok
Vállalati stratégia jellege	<ul style="list-style-type: none"> • Árverseny, költségelőny, olcsó input • Technológia alacsony szintű és importált • Helyi NV.i stratégiák vevőorientált marketing, de nincs • Technológia alacsony szintű és importált • Helyi NV.i stratégiák vevőorientált marketing, de nincs fejlesztés, stratégiai szövetség 	<ul style="list-style-type: none"> • Nemzetközi standardoknak megfelelő minőségű termék • Legjobb technológia megvásárlása (FDI) • Saját arculattal, önállóan a globális versenybe lépni • Márkanév bevezetése külföldön 	<ul style="list-style-type: none"> • Fejlett és specializált termelési tényezők • Innovatív termékek és szolgáltatások előállítása
Vállalati tevékenység	<ul style="list-style-type: none"> • Szüksős a felkészült helyi MM • Korlátozott nemzetközi együttműk. • Nem önálló termékkel külföldön, hanem bedolgozója a TNC-knek 	<ul style="list-style-type: none"> • Teljes értéklánc • Technológiai fejlesztések kezdődnek • Egyetemi-iparági együttműködések • Érzik az innováció szükségét, de még nem készek bevezetésükre 	<ul style="list-style-type: none"> • Minden tevékenységi területen innovációra képesek • Kutatóintézetek-vállalatok együttműködése • Kockázati tőke bőséges • Igényes helyi kereslet, átlátható, élénk helyi verseny
Kormányzat szerepe	<ul style="list-style-type: none"> • Műszaki infrastruktúra fejlesztése (közlekedési, energetikai hálózatok) • Üzleti környezet fejlesztése – vállalati hatékonyság növelése (Piaci verseny szabályozása, környezeti előírások) 	<ul style="list-style-type: none"> • Modern műszaki infrastr. (autóp, reptér, kommunik. hál.) • Vállalkozásbarát adminisztráció • Humán erőforrások képzése • Kiválasztott iparágak versenyelőnyeinek javítása – 	<ul style="list-style-type: none"> • Magánszektor a regionális, iparági fejlesztési stratégiák főszereplője • Inderekt eszközök verseny erősödésére • Modern üzleti környezet kialakítása

Forrás: Lengyel–Rechnitzer 2004 alapján saját szerkesztés

A kiadvány az egyes országokat az egy főre jutó GDP érték, és a gazdasági nyitottság alapján eltérő fejlettségi fázisokba sorolja: a tényezővezérelt, hatékonyságvezérelt, majd innovációvezérelt szakaszok mellett elkülönítve az ezek közötti átmenetet. Az egyes szakaszok nemcsak eltérő fejlettséget jelentenek, hanem ennek következtében az egyes szakaszokhoz más-más versenyelőnyök is tartoznak. Míg a tényezővezérelt szakaszban az országok vállalatainak legfontosabb versenyelőnyét az alacsony költségszint jelenti, a következő szakaszban a hatékonyság jelent előnyt, míg az innovációvezérelt fázisban az egyediség válik kulcstényezővé. A fejlettség egyes szakaszaiban az eltérő versenyelőnyökhöz más-más vállalati tevékenység és stratégia tartozik, és (ami a versenyképesség nemzeti szintű értelmezésében kulcsfontosságú) más-más kormányzati beavatkozás szükséges a versenyképesség biztosítása/növekedése érdekében (1. táblázat).

3. Kelet-Közép-Európa országainak versenyképessége

Kutatásaimban Kelet-Közép-Európa országainak versenyképességét, illetve annak változását a WEF GCI alapján elemeztem, 2006 és 2012 között. (Önmagában természetesen már a térség lehatárolása is vita tárgyát képezheti. Elemzéseimbe 19, kelet-, illetve közép-európai volt szocialista országot, valamint Törökországot vontam be.) A 2012-es kiadvány szerint egyedül Moldova jár a tényezővezérelt szakaszban, ebben az országban tehát a költség-tényező jelenthet versenyelőnyt. A térség országainak többsége a beruházás-vezérelt fejlődési szakaszban jár (Albánia, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Macedónia, Montenegró, Románia, Szerbia, Ukrajna), ahol tehát a versenyképességben kritikus szerepe van a hatékonyság-növelő tényezőknek. 7 kelet-közép-európai ország, Magyarország mellett Horvátország, Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Oroszország, valamint Törökország) az átmeneti fázisban jár az innovációvezérelt szakasz felé, ahová a kiadvány szerint Csehország mellett Szlovákia és Szlovénia jutott el. Ez utóbbi országok esetében a versenyképesség növelésében az innovációs és üzleti tényezők jutnak kiemelkedő szerephez.

A vizsgált 20 ország átlagos versenyképességi rangsora 6 év alatt mintegy 10 hellyel nőtt, vagyis a térség átlagos versenypozíciója romló tendenciát mutat. Ezen belül Magyarország GCI rangsora jelentősen romlott 2006 és 2008 között (a 38.-ról a 62. helyre csúszunk vissza), majd 2011-ig valamelyest javult (2011-re a 48. helyre léptünk előre) országunk helyezése, majd újabb hátracsúszás következett: 2012ben a kiadvány 144 ország közül csak a 60. helyre rangsorolta Magyarországot. A versenyképességi rangsorban a 2006 és 2012 között bekövetkezett változásokat alapul véve a legnagyobb visszaeső Szlovákia, aki 35 helyet veszített pozíciójából, majd Horvátország (-25 hely), valamint Magyarország (-22). A legnagyobb előrelépők pedig Bulgária (+12) és Montenegró (+10).

A 2. táblázat Kelet-Közép-Európa néhány kiválasztott országának versenyelőnyeit (vagyis azokat a tényezőket, amelyekben az adott ország az átlagos GCI rangjához képest jól teljesít), valamint az üzletkötést leginkább megnehezítő tényezőket (olyan szempontokat, melyeket a megkérdezett vállalatvezetők kritikusnak ítélték meg, illetve amelyek vonatkozásában az ország átlagos GCI rangjához rosszul teljesített) összegzi.

2. táblázat. Versenyelőnyök és hátrányok Kelet-Közép-Európa országaiban
 Chart 2. Competitiv advantages and the most problematic factors of doing business in CEE

	Versenyelőny	Üzletkötést nehezítő tényezők
Észtország (34)	Oktatás Termék és tőkepiac Technológiai készség Makroökonómiai stabilitás Munkaerőpiac (110)	K+F kapacitás Képzett munkaerő hiánya Finanszírozás
Csehország (39)	Oktatás Termék -és tőkepiac Technológiai készség	Korrupció Kormányzati szabályozás Adók mértéke Munkaerőpiac i szabályok(75.)
Lengyelország (41)	Piacméret (19) Fejlett pénzügyi szektor	Adószabályozás, adómérték Szigorú munkaerőpiac Kormányzati bürokrácia Finanszírozás Szállítási infrastruktúra
Litvánia (45)	Infrastruktúra Felsőfokú képzés Technológiai készség Innováció	Kormányzati bürokrácia Adók mértéke, szabályozás Munkaerőpiaci szabályozás Korrupció
Lettország (55)	Infrastruktúra Munkaerőpiac Technológiai készség	Adók Kormányzat Bürokrácia Korrupció
Magyarország(60)	Oktatás (felső- és középfokú beiskolázási ráta, 30–40) Termékpiac (Nyitottság) Innováció (innov. Kapacitás, kutatóintézetek minősége, ipari-egyetemi K+F 20–40)	Politikai instabilitás Finanszírozáshoz hozzáférés Adók mértéke, szabályozás Kormányzati bürokrácia Korrupció
Bulgária (62)	Termékpiac	Korrupció Bürokrácia Infrastruktúra Képzettség
Oroszország (67)	Makroökonómiai környezet Piacméret	Közösségi intézmények Innovációs készség Termék- tőke-, pénzügyi piacok Monopóliumellenes szabályozás, bizalomhiány
Szlovákia (71)	Felsőoktatás (30–40) Termékpiac (kereskedelmi szabályozás, FDI 10–20) Technológiai készség (FDI és technológia transzfer 9)	Kormányzati bürokrácia Korrupció Politikai instabilitás
Ukrajna (73)	Piacméret Oktatáshoz való hozzáférés	Intézményrendszer Termék és szolgáltatások piaca Bankszektor
Románia (78)	Közép- és Felsőfokú beiskolázás (42, 39) Piacméret (44) Kereskedelmi tarifa (6)	Intézményrendszer (120–130) Infrastruktúra minősége (120–130)
Horvátország (81)	Infrastruktúra (44) Technológiai készség (50)	Tőkepiac Munkaerőpiac Intézményrendszer Üzleti kifinomultság (100–110)
Szerbia (95)	Egészségügy (30–40)	Kormányzati bürokrácia (120–130) Korrupció (130) Finanszírozáshoz való hozzáférés

Forrás: The Global Competitiveness Report 2012 alapján saját szerkesztés

Ez alapján az alábbi következtetéseket lehet leszűrni:

1. A kormányzat, a politika szerepének fontosságára utal a tény, hogy a régió országainak többségében még mindig a kormányzathoz köthető tényezők (úm. bürokrácia, korrupció, politikai instabilitás) a versenyképességet negatívan befolyásolják. Sajnálatos tény, hogy ez utóbbi (vagyis a politikai stabilitásnak a kérdése) tényező éppen abban az időszakban válik kritikussá, amikor is ennek a gazdasági válság következményeinek enyhítésében kiemelkedően fontos szerep jutna!
2. Ugyancsak gyakran megjelenő versenyhátrány a régióban az adózással (annak mértékével, illetve hatékonyságával) összefüggésbe hozható tényezők köre. Ez szintén a kormányzat, illetve a gazdaságpolitika versenyre gyakorolt hatását támasztja alá, sajnos a régióban inkább negatív vonatkozásban.
3. A versenyelőnyök vonatkozásában viszonylag változatos a kép Kelet-Közép-Európában. Néhány ország (Pl. Csehország, Észtország, Szlovákia vagy akár a beiskolázási ráta vonatkozásában még Magyarországon is) esetében az oktatás fontos versenyelőnyt jelent. A nagy országok (Lengyelország, Románia, Ukrajna, Oroszország) a piacméret jut fontos szerephez. A kedvező (nyitott) termékpiac versenyelőnyt jelent. A Visegrádi országokban és Észtországban. Fontos megemlíteni, hogy a versenyképesség szempontjából legjobb helyezést kapott országokban (Balti országok és Csehország) a technológiai készség fontos versenyelőnyt jelent, ami megfelelő alapot kínál(hat) az innovációvezérelt szakasz eléréséhez/sikeres teljesítéséhez.
4. Magyarországon az üzletkötést leginkább nehezítő tényezők egyrészt a szabályozáshoz, kormányzati tevékenységhez köthetők (politikai instabilitás, kormányzati bürokrácia, korrupció, adók mértéke) valamint kedvezőtlen még a finanszírozáshoz való hozzáférés is. Bizakodásra adhat azonban okot, hogy a jövő szempontjából, az innováció-vezérelt szakaszhoz elengedhetetlenül fontos innovációs tényezők vonatkozásában (innovációs kapacitás, kutatóintézetek minősége, ipari-egyetemi K+F) viszonylag jó helyezéseket értünk el (20–40. közötti rang).

JEGYZETEK

1. A teljesség igénye nélkül, csak néhányat említve: Lengyel (2000) , Lukovics (2008), Chikán-Czakó 2009, Szanyi 2012).
2. Czakó Erzsébet (2000) Versenyképesség iparágak szintjén – a globalizáció tükrében. PhD-disszertáció. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem. Gazdálkodástani PhD program.
3. Lengyel (2000): A regionális versenyképességről. Közgazdasági Szemle, XLVII. évf., 2000. december, 962. oldal
4. Lengyel (2000): 971–972. old.
5. Szanyi Miklós (2012): Versenyképesség az országgrangsorok tükrében. In: Farkas–Meisel–Novák (szerk.) A változó világgazdaság. Útkeresések, tapasztalatok és kilátások. 1. kötet: Globális kérdések. MTA KRTH Világgazdasági Intézet. Budapest. 126. old.
6. Porter 1998 alapján Lengyel Imre–Rechnitzer János (2004): Regionális gazdaságtan. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 56. old.
7. Lengyel (2000): 972. old.
8. OECD és EU dokumentumok alapján Lengyel (2000) 974. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Chikán Atilla–Czakó Erzsébet (2009): Versenyben a világgal. Vállalataink versenyképessége az új évezred küszöbén. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Czakó Erzsébet (2000): Versenyképesség iparágak szintjén – a globalizáció tükrében. PhD-disszertáció. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem. Gazdálkodástani PhD program.
- Lengyel Imre–Rechnitzer János (2004): Regionális gazdaságtan. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- Lengyel Imre (2000): A regionális versenyképességről. Közgazdasági Szemle, XLVII. évf., 2000. december (962–987. o.)
- Dr. Lukovics Miklós–dr. Kovács Péter (2011) A magyar kistérségek versenyképességéről. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2011/01/lukovics-kovacs.pdf>
- Porter, M. (1990): The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press.
- Porter (1998) The Adam Smith Adress: Location, Clusters, and the „New” Microeconomics of Competition. Business Economics, No. 1. pp. 7–14.
- Szanyi Miklós (2012): Versenyképesség az országgrangsorok tükrében. In: Farkas–Meisel–Novák (szerk.): A változó világgazdaság. Útkeresések, tapasztalatok és kilátások. 1. kötet: Globális kérdések. MTA KRTK Világgazdasági Intézet. Budapest. 124–139. old.
- The Global Competitiveness Report 2012–2013. World Economic Forum, Geneva 2012.